

โครงการหลวง

ความเป็นมาของโครงการหลวง

บริเวณภาคเหนือของประเทศไทยนั้น ส่วนใหญ่มีภูมิประเทศเป็นภูเขาประมาณ 70% ซึ่งมักจะไม่ค่อยมีผู้คนสัญจรไปมามากนัก ดังนั้นบริเวณพื้นที่ดังกล่าวจึงถูกทอดทิ้งไม่มีคนสนใจจนกระทั่งเมื่อประมาณสิบปีเศษที่ผ่านมา มีชาวเขาจำนวนมากได้ทยอยกันอพยพเข้ามาจากประเทศจีนและพม่า ชาวเขาเหล่านี้เดิมประกอบอาชีพการทำไร่เลื่อนลอย เมื่อดินขาดความอุดมสมบูรณ์แล้วก็ละทิ้งถิ่นฐานบ้านเรือนเข้ามาในประเทศไทย หวังจะหาพื้นที่อันอุดมสมบูรณ์แห่งใหม่ซึ่งมักจะเป็นบริเวณป่าไม้บนภูเขาตนเอง จากการสำรวจของกรมประชาสัมพันธ์พบว่า มีชาวเขาอาศัยอยู่ประมาณ 500,000 คน¹ ในบริเวณภูเขาสูงทางภาคเหนือของประเทศไทย การที่ชาวเขาเหล่านี้อพยพเข้ามาประกอบอาชีพอยู่ในประเทศไทย ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ติดตามมา อาทิเช่น การทำลายป่าและต้นน้ำลำธาร ซึ่งยังผลให้เกิดน้ำท่วมทำความเสียหายให้แก่บริเวณเกษตรกรรมในที่ราบลุ่มตอนใต้ลงมา การปลูกฝิ่นซึ่งเป็นการละเมิดกฎหมาย นอกจากนี้การครองชีพอย่างแร้นแค้นของชาวเขาเหล่านี้ยังทำให้เกิดกเป็นเหยื่อของการโฆษณาชวนทำลายและแทรกซึมของคอมมิวนิสต์

จากการเสด็จแปรพระราชฐานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไปยังพระตำหนักภูพิงศ์ราชนิเวศน์ จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อเยี่ยมเยียนทุกข์สุขของราษฎรในภาคเหนือทุกปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงภัยคุกคามต่อความมั่นคงของประเทศจากการตัดไม้ทำลายป่า การทำไร่เลื่อนลอย การปลูกฝิ่น การขาดมาตรการที่ดีในการอนุรักษ์ดินและน้ำ ดังนั้นในปี 2512 จึงได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เริ่มงาน "โครงการหลวง" เพื่อช่วยประสานงานกับรัฐบาล

¹ ลังวน สันทรทัตะ, "โครงการหลวง" (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานโครงการหลวง, 2525), หน้า 1

หน่วยราชการ นักวิชาการและข้าราชการ เร่งรัดดำเนินการแก้ปัญหาชาวเขาอย่างเร่งด่วน โดยมี มจ. ฤกษ์เดช รัชต์ เป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ ดำรงตำแหน่งองค์อำนวยการ โครงการหลวง ได้มีการเรียกชื่อโครงการนี้ในสมัยเริ่มงานครั้งแรกว่า "โครงการหลวงพัฒนาชาวเขา" หรือ "โครงการหลวงพัฒนาภาคเหนือ" ส่วนคณะผู้ทำงานจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่อาสาสมัครออกไปส่งเสริมช่วยเหลือชาวเขาในวันหยุดราชการ หรือวันอาทิตย์ ก็เรียกงานนั้นว่า "โครงการเกษตรหลวงในพระบรมราชานุเคราะห์" และได้มาเปลี่ยนชื่อให้เหมาะสมอีกครั้งหนึ่งเมื่อปี 2523 เป็น "โครงการหลวง"

โดยที่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีน้ำพระทัยที่เปี่ยมล้นไปด้วยพระเมตตาธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ ทรงตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่ที่จะขจัดบำบัดเป่าความเดือดร้อนทุกสิ่งทุกอย่างที่จะมากล้ากลายพลัดถิ่นของพระองค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชดำริให้จัดตั้ง "โครงการหลวง" ขึ้นโดยมีจุดประสงค์เพื่อ

1. หยุดยั้งการทำลายป่าและต้นน้ำสาธาร
2. หาพืชอื่นที่ให้รายได้ดีปลูกทดแทนการปลูกฝิ่น
3. ยกระดับมาตรฐานการครองชีพของชาวเขาด้วยการเพิ่มรายได้

ดังนั้นเมื่อรัฐบาลออกกฎหมายให้เลิกการปลูกฝิ่นในปี 2520 แต่ยังไม่มีการวิจัยและส่งเสริมให้ปลูกพืชทดแทนฝิ่นแต่อย่างใด ชาวเขาจึงต้องสละปลูกฝิ่นอย่างผิดกฎหมาย ทำให้เกิดปัญหาแก่รัฐบาล การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมชาวเขาเป็นประจำทุกปี ทำให้ทรงทราบถึงปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ มีพระราชดำริให้โครงการหลวงเข้ามาประสานงานกับฝ่ายรัฐบาลในการทดลองทางด้านเกษตรบนที่สูง โดยได้รับความช่วยเหลือทางการเงินจากพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ โครงการหลวงมีหลักการในการทำงานที่สำคัญประการหนึ่งคือ พยายามหลีกเลี่ยงกฎระเบียบที่ไม่จำเป็นเพื่อให้งานดำเนินไปได้อย่างคล่องตัวที่สุด โครงการหลวงจึงมีส่วนช่วยอย่างมากแก่งานราชการที่ทำอยู่บนที่สูง ซึ่งเกี่ยวข้องกับชาวเขา เนื่องจากเมื่อมีงานที่ต้องการความรีบด่วน โครงการหลวงก็อาจจะให้ความช่วยเหลือได้ทันที

เมื่อเริ่มงานโครงการหลวงในระยะแรกนั้น ได้มุ่งไปในเรื่องงานวิจัยทางการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากคณะทำงานไม่มีความรู้เกี่ยวกับงานการเกษตรบนที่สูงเลย ได้ใช้เวลาวิจัยประมาณ 10 ปี จึงสามารถเริ่มงานส่งเสริมได้บ้าง และเมื่อผลงานวิจัยมีมากขึ้น งานส่งเสริม

เสริมก็เป็นไปได้ดีขึ้นตามลำดับ ในปัจจุบันนี้สามารถที่จะแนะนำให้ชาวเขาหลายหมู่บ้านปลูกพืชต่าง ๆ แทนที่ฝิ่นจนมีรายได้เพียงพอแก่การดำรงชีพ ทำให้ปัญหาเกี่ยวกับการตัดไม้ทำลายป่าและต้นน้ำลำธาร ตลอดจนปัญหายาเสพติดลดลงมาก

องค์ประกอบของโครงการหลวง

โครงการหลวงในภาคเหนือเมื่อเริ่มงานครั้งแรกมีอาสาสมัครทำงานจากคณะเกษตรศาสตร์ 2 มหาวิทยาลัย คือ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์กับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และหน่วยงานรัฐบาลอื่น ๆ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุนดำเนินการ ผู้ทำงานโครงการหลวงประกอบด้วย

1. อาสาสมัครจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชน
2. อาสาสมัครจากมหาวิทยาลัย
3. เจ้าหน้าที่เต็มเวลา

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ ทำหน้าที่อำนวยความสะดวกประสานงานโครงการนี้ได้แก่ มจ. รัตเดช รัชดี โดยโครงการย่อยแต่ละโครงการทำงานเป็นอิสระ ผู้อำนวยการเป็นผู้ประเมินผลและประสานงาน เมื่อทรงได้รับการขอร้อง จะประสานความช่วยเหลือในรูปของบุคลากร ทุน และเครื่องมือเครื่องใช้

หน่วยงานซึ่งทำหน้าที่ช่วยการบริหารงานโครงการหลวงที่กรุงเทพฯ ได้แก่ โครงการเกษตรที่สูง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โดยมีศาสตราจารย์วิมล ปุณศรี เป็นผู้อำนวยการซึ่งมีหน้าที่ดังนี้

1. ติดต่อกับสถานทูต องค์การภายในและภายนอกประเทศ หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชน ซึ่งให้ความสนับสนุนแก่โครงการ
2. ติดตามการปฏิบัติงานของหน่วยงานต่าง ๆ ของโครงการ และเสนอรายงานความก้าวหน้าแก่เจ้าของทุน
3. ให้บริการแก่อาสาสมัครโครงการ ทางด้านการเดินทางและการส่งหนังสือไปยังสถานติดต่อ
4. ทำหน้าที่ด้านการตลาด สำหรับสินค้าเกษตรจากชาวเขา

โครงการหลวงมีสำนักงานตั้งอยู่เลขที่ 90/2 ถนนสุขุมวิทซอย 1 อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และมีฝ่ายการตลาดตั้งอยู่ภายในคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ และฝ่ายตลาดกรุงเทพตั้งอยู่ภายในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน

นโยบายของโครงการหลวง

โครงการหลวงมีแนวนโยบายที่สำคัญในการสนับสนุนให้ชาวเขาเลิกปลูกฝิ่นโดยหันไป

ปลูกพืชอื่นแทน นโยบาย 4 ประการมีดังนี้ คือ

1. เพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน
2. เพื่อป้องกันและต่อต้านผู้ก่อการร้ายโดยการยกฐานะระดับการครองชีพของชาวเขา

ให้สูงขึ้น

3. เพื่อรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรของประเทศโดยการป้องกันการทำลายป่าไม้
4. ป้องกันกำสัทยาเสพติดอันก่อให้เกิดปัญหาทั้งในประเทศและต่างประเทศ

หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

หน่วยงานที่ทำหน้าที่ประสานงานกับโครงการหลวงได้แก่ กรมชลประทาน กรมประมง กรมป่าไม้ กรมพัฒนาที่ดิน กรมส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

งานของโครงการหลวง

เนื่องจากสภาพภูมิประเทศบนภูเขาตอนเหนือของประเทศแตกต่างจากพื้นที่ราบโดยทั่วไป ประกอบกับชุมชนชาวเขาที่เข้ามาหากินอยู่บนพื้นที่สูงจากระดับน้ำทะเล การที่จะส่งเสริมหรือนำพืชผลที่ได้ผลดีจากพื้นที่ราบขึ้นไปปลูกบนที่สูงเหล่านี้จึงได้ผลน้อย จำเป็นที่จะต้องทำการวิจัยและทดลองหาพืชใหม่ที่เหมาะสมกับที่สูง และเมื่อทำการทดลองได้ผลแล้วก็จะนำออกส่งเสริมให้ชาวเขาปลูกต่อไป โครงการหลวงมีงานหลัก 4 ประเภท คือ

1. งานวิจัย เพื่อสนับสนุนให้หน่วยงานของรัฐบาลดำเนินงานวิจัยทั้งพืชและสัตว์

เพื่อให้ได้ลักษณะพันธุ์ที่เหมาะสมสำหรับพื้นที่สูงตอนเหนือของประเทศไทย โดยใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ และเงินทุนสนับสนุนบางส่วนจากรัฐบาลและองค์การระหว่างประเทศเพื่อนำผลจากการวิจัยนำไปปรับสภาพให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมของชุมชนชาวเขาตามพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดรายได้และใช้บริโภคในครัวเรือน อันจะทำให้ชาวเขามีความเป็นอยู่ดีขึ้นและลดพื้นที่การปลูกฝิ่นลง ซึ่งจะช่วยให้พื้นที่การปลูกฝิ่นและการทำลายป่าลดน้อยลงไปด้วย

ในการดำเนินงานได้มีการจัดตั้งสถานีทดลองวิจัย ตลอดจนการจัดการจัดการฝึกอบรมวิชาการ เกษตรที่สูง มีการทดลองปลูกพืชต่าง ๆ รวมทั้งทดลองในด้านการผลิตพันธุ์สัตว์เลี้ยงที่เหมาะสม เพื่อนำออกส่งเสริมให้ชาวเขาเลี้ยงต่อไป งานที่สถานีวิจัยดำเนินการอยู่ประกอบด้วยงานศึกษาทดลองปลูกพืชต่าง ๆ หลายชนิดซึ่งแบ่งเป็นพืชไร่ ไม้ผล ไม้ดอก พืชผักและพืชสมุนไพร พันธุ์พืชเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ต่างประเทศ ซึ่งส่วนหนึ่งได้รับความช่วยเหลือจากเอกอัครราชทูตหลายประเทศที่เคยเดินทางไปชมกิจการของโครงการหลวงและทราบถึงความต้องการของโครงการหลวง จึงได้ติดต่อไปยังประเทศของตนเพื่อขอพันธุ์พืชที่เหมาะสมมาทำการทดลองปลูก และอีกส่วนหนึ่งได้จากการสั่งซื้อเข้ามาทดลองปลูก มีการทดลองเลี้ยงสัตว์บนที่สูงและขยายพันธุ์สัตว์เพื่อส่งเสริมให้ชาวเขาเลี้ยงสัตว์ สัตว์ที่ทำการทดลองเลี้ยงได้แก่ ลูกร แกะ ม้า ห่าน เป็ด ไก่ และกระต่าย นอกจากนี้ยังมีการทดลองเลี้ยงปลาและหอย

งานวิจัยของโครงการหลวงมีสถานีวิจัยอยู่ในเขตต่าง ๆ ดังนี้

- 1.1 สถานีวิจัยอ่างช้าง ตั้งอยู่ที่อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นสถานีเกษตรหลวง ที่มงานวิจัยด้านต่าง ๆ มากกว่าสถานีอื่น ๆ เช่น งานวิจัยไม้ผลเมืองหนาว ไม้ดอก พืชพันธุ์ต่าง ๆ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เป็นผู้สนองโครงการนี้ตั้งแต่เริ่มงาน
- 1.2 สถานีวิจัยปางตะ ตั้งอยู่ที่อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นศูนย์ขยายพันธุ์พืชของโครงการหลวง ทำการขยายพันธุ์ไม้ผล สตรอเบอร์รี่ มันฝรั่ง ไพรทรม และพืชอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมบนที่สูง
- 1.3 สถานีวิจัยขุนวาง ตั้งอยู่ที่อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ โครงการหลวงสนับสนุนให้กรมวิชาการ เกษตร ดำเนินการวิจัยและขยายพันธุ์ไม้ผลเมืองหนาวและพืชอื่น
- 1.4 สถานีวิจัยอินทนนท์ ตั้งอยู่ที่อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นทั้งสถานีส่งเสริมและวิจัย มีงานทดลองเกี่ยวกับไม้ผลเมืองหนาว งานวิจัยไม้ดอกและผัก รวมทั้งงานทดลองการเลี้ยงปลาบนที่สูง ซึ่งเรียกว่าโครงการประมงน้ำเย็น
- 1.5 สถานีวิจัยห้วยลึก ตั้งอยู่ที่อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นสถานีวิจัยสำหรับงานวิจัยผัก ไม้ดอกและไม้ผล และส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกสำหรับงานวิจัยที่ได้ผลแล้ว
- 1.6 สถานีวิจัยห้วยโป่ง-ห้วยน้ำริน ตั้งอยู่ที่อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงใหม่ โดยคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ร่วมกับศูนย์วิจัยชาวเขาเชียงใหม่

ช่วยปรับปรุงพัฒนาพื้นที่ และศึกษาวิธีการส่งเสริมการเกษตรบนที่สูง

2. งานส่งเสริม ผลงานวิจัยที่ได้รับผลดีจะได้รับเผยแพร่ออกสู่ชาวเขาและชาวพื้นที่ราบ ทั้งการแนะนำพันธุ์พืชและเทคโนโลยีการเกษตร สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จำเป็นสำหรับชาวเขาเพื่อให้ชาวเขาดำรงชีวิตอยู่ได้ โดยไม่ตัดไม้ทำลายป่า ในการวิจัยหาพันธุ์สัตว์ พันธุ์ไม้ผลหรือพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่สำหรับชาวเขานั้นมีข้อควรคำนึงว่าจะต้องให้ชาวเขาได้รับรายได้ที่สม่ำเสมอ เพื่อแทนที่การปลูกฝิ่นซึ่งผิดกฎหมายและขณะเดียวกันก็เพื่อลดแนวโน้มในการทำไร่เลื่อนลอยด้วย

งานส่งเสริมเริ่มจากการมีการจัดตั้งสถานีส่งเสริมขึ้นบนพื้นที่สูง แต่ละแห่งมีหมู่บ้านหลัก 1 หมู่บ้าน กำหนดให้สถานีส่งเสริมตั้งอยู่ที่นั่น โดยมีหัวหน้าสถานี 1 คน ผู้ช่วย 3 - 5 คน รับผิดชอบวางแผนร่วมงานกับนักวิชาการจากหน่วยงานของรัฐบาล หรือจากสถาบันที่รับผิดชอบ เรียกว่า "ผู้ประสานงาน" สถานีจะมีหมู่บ้านบริวารที่อยู่ใกล้เคียงที่ตั้งอยู่ในความรับผิดชอบ อีกด้วย บริเวณสถานีจะมีแปลงสาธิตปลูกไม้ดอก ผัก ไม้ผลเมืองหนาว มีการเลี้ยงสัตว์ ทดลองและสาธิตวิธีการปลูก วิธีการบำรุงรักษาตามหลักวิชาการอันเป็นผลจากการวิจัยจากสถานีวิจัย เพื่อสอนชาวเขาและเป็นแบบอย่างงานส่งเสริม

กำเนิดของสถานีและกลุ่มหมู่บ้าน สืบเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภายหลังจากการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนชาวเขาแล้ว ทรงพบว่าที่ใดเป็นที่แล้ง ชาวเขามีชีวิตอยู่อย่างยากจน ความสนใจของหน่วยราชการเข้ามาไม่ถึง เนื่องจากอุปสรรคด้านการคมนาคม และงบประมาณ บางแห่งเป็นผลจากการสำรวจเส้นทางซึ่งค้นพบโดยกลุ่มผู้ประสานงานโครงการหลวง แล้วเสนอรายงานการสำรวจขอจัดตั้งสถานีต่อคณะกรรมการงานวิจัยการเกษตรที่สูง การพิจารณาอนุมัติหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับความต้องการของท้องถิ่น และเงินงบประมาณที่จำเป็น เท่าที่ผ่านมาทุกสถานีเริ่มทำงานโดยใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ต่อมาจึงได้รับทุนอุดหนุนจากหน่วยราชการ รัฐบาลไทยและรัฐบาลต่างประเทศ

โครงการหลวงเริ่มงานวิจัยตั้งแต่ปี 2512 จากพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ต่อมาเริ่มมีหน่วยงานระหว่างประเทศให้การสนับสนุนด้านเงินทุนวิจัย โดยกระทรวงเกษตรประเทศสหรัฐอเมริกาได้สนับสนุนเงินทุนวิจัยแก่รัฐบาลไทยผ่านโครงการหลวงตั้งแต่ปี 2514 ซึ่งเป็นงานวิจัยสำหรับการพัฒนาการเกษตรบนที่สูงโดยเฉพาะ หน่วยงานที่ดำเนินการวิจัยได้แก่ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กรมวิชา-

การเกษตร กรมป่าไม้ และสถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ ต่อมาในปี 2523 กระทรวง-เกษตร ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้ให้การสนับสนุนงานส่งเสริมการเกษตรบนที่สูงแก่โครงการหลวง และเป็นการร่วมมือกับมิตรประเทศต่าง ๆ ที่ได้มีส่วนร่วมในงานของโครงการหลวงอยู่แล้ว มิตรประเทศเหล่านี้ให้การสนับสนุนในด้านการเงิน พันธุ์ไม้ วัสดุอุปกรณ์การเกษตร ยานพาหนะ มิตรประเทศเหล่านี้ได้แก่ ไต้หวัน ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย อินเดีย อิสราเอล ฝรั่งเศส ออสเตรีย อังกฤษ สาธารณรัฐประชาชนจีน เป็นต้น โครงการหลวงได้ประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐบาล และจัดตั้งสถานีส่งเสริมการเกษตรบนที่สูง ซึ่งปัจจุบันมี 11 สถานี โดยมีหน่วยงานต่าง ๆ รับผิดชอบในการดำเนินงานเอง และถือเป็นงานของโครงการหลวงเช่นกัน หน่วยงานต่าง ๆ ได้แก่ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ กรมส่งเสริมการเกษตร สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ภาคเหนือ และกรมประชาสัมพันธ์ สถานีส่งเสริมทั้ง 11 แห่งมีดังนี้ คือ

2.1 โครงการหลวงอินทนนท์ มี 7 หมู่บ้านคือ บ้านผาหมอน บ้านท่าฝาง บ้านหนองลุ่ม บ้านอ่ากาน้อย บ้านแม่ยะน้อย บ้านขุนห้วยแห้ง และบ้านขุนกลาง อยู่ในเขตอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

2.2 โครงการหลวงทุ่งหลวง มี 9 หมู่บ้าน คือ บ้านห้วยตอง บ้านห้วยเกียง บ้านขุนวาง บ้านทุ่งหลวง บ้านหนองเต่า บ้านห้วยข้าวสับ บ้านห้วยต่าง บ้านโป่งละมีต บ้านห้วยทราย อยู่ในเขตอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

2.3 โครงการหลวงแม่แอ มี 6 หมู่บ้าน คือ บ้านแม่แอ บ้านม่อนยะ บ้านห้วยหอย บ้านห้วยขมิ้น บ้านห้วยน้ำจาง และบ้านแม่เตียน อยู่ในเขตอำเภอสะเมิง อำเภอแม่แจ่ม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

2.4 โครงการหลวงปางอึ้ง มี 4 หมู่บ้านคือ บ้านปางอึ้ง บ้านใหม่ บ้านละตือปเหนือ และบ้านละตือปใต้ อยู่ในเขตอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

2.5 โครงการหลวงแม่ลาน้อย มี 9 หมู่บ้านคือ บ้านป่าแป๋ บ้านโก่ดำ บ้านโก๊ะไม้หลู บ้านห้วยรากไม้ บ้านห้วยหัก บ้านห้วยอ่อม บ้านตง บ้านห้วยรากไม้เหนือ และบ้านห้วยรากไม้น้อย อยู่ในเขตอำเภอแม่ลาน้อย อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

2.6 โครงการหลวงแกน้อย มี 12 หมู่บ้านคือ บ้านแม่แก บ้านปะหือ บ้านห้วยถ้ำ บ้านป่าบงเก่า บ้านป่าบงใหม่ และหมู่บ้านสันฮ่ออีก 7 หมู่บ้าน อยู่ในเขตอำเภอเวียงแตง จังหวัดเชียงใหม่

2.7 โครงการหลวงขอบด้ง มี 6 หมู่บ้านคือ บ้านขอบด้ง บ้านหลวง บ้านคุ้ม บ้านป่าคา บ้านปางควาย บ้านลุ่ม อยู่ในเขตอำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

2.8 โครงการหลวงแม่ปูนหลวง มี 5 หมู่บ้าน คือ บ้านแม่ปูนหลวง บ้านสันกุลา บ้านห้วยทราย บ้านห้วยน้ำขุ่น บ้านขุนแจ อยู่ในเขตอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

2.9 โครงการหลวงพัฒนาหมู่บ้านสะเมิง มี 6 หมู่บ้าน คือ บ้านทุ่งเรง บ้านทุ่งเรา บ้านห้วยเสี้ยว บ้านหนองเบน บ้านห้วยผักไผ่ บ้านน้ำซุ้ม อยู่ในเขตอำเภอสะเมิง และอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

2.10 โครงการหลวงห้วยโป่ง-ห้วยน้ำริน มี 4 หมู่บ้านคือ บ้านห้วยโป่ง บ้านห้วยน้ำริน บ้านดอยมด บ้านแม่เมืองน้อย อยู่ในเขตอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

2.11 โครงการหลวงขุนแปะ มี 11 หมู่บ้าน คือ บ้านขุนแปะ บ้านบนนา บ้านต้นผึ้ง บ้านผาขาว(แม้ว) บ้านผาขาว (กะเหรี่ยง) บ้านใหม่ บ้านอมดิน บ้านกองซ้อน บ้านกองแป บ้านแม่จอน บ้านเขาจอน อยู่ในเขตอำเภอลอง จังหวัดเชียงใหม่

3. งานด้านพัฒนาที่ดิน โครงการหลวงได้ร่วมกับหน่วยงานของรัฐบาลต่าง ๆ เข้าไปทำงานด้านพัฒนา อนุรักษ์ป่า และต้นน้ำลำธาร โดยมีกรมพัฒนาที่ดินเป็นผู้ดำเนินการเรียกว่า "โครงการหลวงพัฒนาที่ดิน" โดยมีคณะทำงานด้านปรับปรุงบริเวณต้นน้ำลำธาร และดำเนินการนำเอาวิธีปลูกป่าทดแทนและวิธีการใช้ที่ดินที่ถูกต้องมาปรับปรุงในบริเวณที่ชาวเขาตัดป่าทำไร่เลื่อนลอยแล้วทิ้ง โครงการหลวงพัฒนาที่ดิน มีโครงการต่าง ๆ ดังนี้ คือ

3.1 โครงการหลวงพัฒนาที่ดินห้วยเสี้ยว ตั้งอยู่ที่อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

3.2 โครงการหลวงพัฒนาที่ดินน้ำซุ้ม ตั้งอยู่ที่อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

3.3 โครงการหลวงพัฒนาที่ดินผักไผ่ ตั้งอยู่ที่อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

3.4 โครงการหลวงพัฒนาที่ดินทุ่งเรง ตั้งอยู่ที่อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

3.5 โครงการหลวงพัฒนาที่ดินทุ่งเรา ตั้งอยู่ที่อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

3.6 โครงการหลวงพัฒนาที่ดินหนองเบน ตั้งอยู่ที่อำเภอสะเมิง จังหวัด

เชียงใหม่

3.7 โครงการหลวงพัฒนาที่ดินห้วยลึก ตั้งอยู่ที่อำเภอเชียงดาว จังหวัด

เชียงใหม่

3.8 โครงการหลวงพัฒนาที่ดินแกน้อย ตั้งอยู่ที่อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

3.9 โครงการหลวงพัฒนาที่ดินทุ่งหลวง ตั้งอยู่ที่อำเภอสันป่าตอง จังหวัด

เชียงใหม่

3.10 โครงการหลวงพัฒนาที่ดินปางอุ๋ง ตั้งอยู่ที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

3.11 โครงการหลวงพัฒนาที่ดินอินทนนท์ ตั้งอยู่ที่อำเภอจอมทอง จังหวัด

เชียงใหม่

3.12 โครงการหลวงพัฒนาที่ดินปางตะ ตั้งอยู่ที่อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

3.13 โครงการหลวงพัฒนาที่ดินแม่แอ ตั้งอยู่ที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

3.14 โครงการหลวงพัฒนาที่ดินแม่ปุ่นหลวง ตั้งอยู่ที่อำเภอพร้าว จังหวัด

เชียงใหม่

3.15 โครงการหลวงพัฒนาที่ดินแม่ลาน้อย ตั้งอยู่ที่อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัด

แม่ฮ่องสอน

3.16 โครงการหลวงพัฒนาที่ดินห้วยโป่ง-ห้วยน้ำริน ตั้งอยู่ที่อำเภอเวียงป่าเป้า

จังหวัดเชียงราย

3.17 โครงการหลวงพัฒนาที่ดินบ้านวัดจันทร์ ตั้งอยู่ที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัด

เชียงใหม่

3.18 โครงการหลวงพัฒนาที่ดินพระบาทห้วยต้ม ตั้งอยู่ที่อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน

3.19 โครงการหลวงพัฒนาที่ดินบ้านผาลาด ตั้งอยู่ที่อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน

ลักษณะการดำเนินงานเป็นการพัฒนาที่ดินในเขตที่เป็นป่าเสื่อมโทรม หรือป่าถูกทำลาย เนื่องจากกรมป่าไม้เป็นผู้ดูแลที่ดินบนภูเขาไม่ให้มีการตัดไม้ทำลายป่าและบุกรุกที่ทำกินโดยมีกฎหมาย ป่าไม้คุ้มครอง ดังนั้นกรมพัฒนาที่ดินจึงต้องขออนุญาตกรมป่าไม้เพื่อตัดที่อยู่อาศัยให้แก่ชาวบ้านที่ เร่ร่อนอพยพครอบครัวบ่อย ๆ การขอตัดพื้นที่ทำกินนี้จะต้องรวมถึงชาวไทยพื้นถิ่นที่ราบด้วย หลังจากจัด สรรที่ดินแล้ว โครงการหลวงจะจัดหาแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเพาะปลูก สาธิตวิธีการปลูกผัก หรือพืชที่ช่วยในการอนุรักษ์ดิน แยกประเภทดินที่จะทำการเพาะปลูกว่าเหมาะที่จะปลูกพืชชนิดใด อาจตัดเป็นหมู่ป่าไม้ ปลูกไม้ไผ่ล้อมภายในครัวเรือนภายในหมู่บ้าน เพื่อขจัดการตัดไม้ทำลายป่า ลักษณะที่สำคัญของหมู่บ้านนี้คือ เป็นหมู่บ้านที่อยู่ไกลจากชุมชน ยากแก่การที่ทางราชการจะเข้าไป ถึง ดังนั้นหน่วยงานสถาบันทางด้านการศึกษา จึงจัดคณะเยี่ยมเยียนช่วยแนะนำความรู้ด้าน การเกษตรให้แก่ชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านประกอบอาชีพด้านการเกษตรแทนการปลูกฝิ่น วัตถุประสงค์

ใหญ่ของโครงการหลวงในหมู่บ้านคือ มุ่งพัฒนาทางด้าน การเกษตรแก่ชาวบ้าน ซึ่งจะก่อให้เกิด การพัฒนาทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นผลพลอยได้หลังจากการพัฒนาทางด้าน การเกษตร แล้ว

นอกจากนี้การพัฒนาด้านการเกษตรของโครงการหลวง มีหมู่บ้านตามพระราชดำริ ที่ให้โครงการหลวงเข้าไปดำเนินงานในลักษณะพัฒนาพื้นที่ และปรับปรุงทางด้าน การเกษตรบนที่สูง อีกหลายแห่ง คือ

- โครงการหลวงป่าเมี่ยง อยู่ในเขตอำเภอต๋อยสะแกเค็ด จังหวัดเชียงใหม่ ส่งเสริม ให้มีการปลูกชา กาแฟ และเห็ดหอม

- โครงการหลวงวัดสันทราย อยู่ในเขตอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ทำการ ปรับปรุงวิธีการปลูกพืชเพื่ออนุรักษ์ดินแบบขั้นบันได และการใช้ไม้ป่าอย่างถูกวิธี และก่อให้เกิด ประโยชน์มากที่สุด

- โครงการหลวงปางคำ อยู่ในเขตอำเภอปง จังหวัดพะเยา บัณฑิตนักปราชญ์- ส่งเคราะห์โดยการสนับสนุนจากโครงการหลวงได้จัดตั้งแปลงเพาะกล้าขยายพันธุ์กาแฟ และตั้งศูนย์ ส่งเสริมแล้ว

- โครงการหลวงขุนแปะ อยู่ในเขตอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ คณะเกษตร คำศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กำลังอยู่ระหว่างการดำเนินการสำรวจและตั้งศูนย์ส่งเสริมการ เกษตรบนที่สูง

- โครงการหลวงห้วยโป่ง-ห้วยน้ำริน อยู่ในเขตอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย โดยคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ร่วมกับศูนย์วิจัยข้าวเขาเชียงใหม่ ช่วยปรับปรุง พัฒนาพื้นที่และศึกษาวิธีการส่งเสริมการเกษตรบนที่สูง

4. งานด้านพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ โครงการหลวงได้ให้ความร่วมมือและสนับสนุน แก่หน่วยงานราชการและเอกชนในด้านต่าง ๆ ดังนี้ คือ

4.1 การศึกษา ได้มีการตั้งโรงเรียนและฝึกตำรวจตระเวนชายแดนเป็นครูสอน เด็กชั้นประถม โดยมีศึกษานิเทศก์จากกระทรวงศึกษาธิการ เดินทางมาแนะนำเป็นครั้งคราว

4.2 การอนามัย หน่วยแพทย์อาสาสมัครที่ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้า - อยู่หัวในการเสด็จเยี่ยมราษฎร จะเป็นผู้ตรวจและให้การรักษายาขึ้นต้นแก่ราษฎรในท้องถิ่นดัง

กล่าว ผู้ป่วยที่อาการหนักหรือผู้ป่วยที่ควรจะเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลจะนำส่งโรงพยาบาล

ในจังหวัด หรือกรุงเทพมหานครแล้วแต่กรณี นอกจากนี้มีการตั้งหน่วยแพทย์เพื่อให้บริการปฐมพยาบาล และแนะนำทางด้านอนามัยและโภชนาการ ผู้ทำงานด้านนี้เป็นอาสาสมัครจากกรมอนามัย

4.3 โครงการวางแผนครอบครัว สมาคมวางแผนครอบครัวเป็นผู้รับผิดชอบ โดยให้คำแนะนำด้านการวางแผนครอบครัวแก่ราษฎร

4.4 การสหกรณ์ มีการแนะนำวิธีการจัดการและความคิดด้านการสหกรณ์แก่ราษฎร ผู้ดำเนินงานด้านนี้คือ เจ้าหน้าที่จากกรมส่งเสริมสหกรณ์

4.5 ธนาคารข้าว ได้มีการตั้งธนาคารข้าวขึ้นในหมู่บ้านข้าว เขาหลายหมู่บ้าน มีการให้ยืมข้าวเพื่อใช้บริโภคในระยะรอผลเก็บเกี่ยว และนำมาใช้คืนด้วยจำนวนที่ขอยืมไปเมื่อถึงปลายฤดู หม่อมเจ้า กิ่งคึกฤทธิ์ รัชดี ผู้อำนวยการโครงการหลวง ทรงรับผิดชอบงานด้านนี้

4.6 โรงงานอาหารกระป๋องขนาดย่อม มีโรงงานอาหารกระป๋องขนาดย่อม เพื่อรับผลผลิตทางการเกษตรจากเกษตรกรชาวเขา และชาวพื้นที่ราบ ผู้ทำงานเป็นอาสาสมัครจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โรงงานอาหารสำเร็จรูปมี 3 แห่ง คือ โรงงานที่บ้านยาง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ โรงงานที่อำเภอแม่สัน จังหวัดเชียงราย และคณะเกษตรศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

5. งานพิเศษ

งานพิเศษของโครงการหลวงมีอยู่ 3 โครงการ โดยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และกรมป่าไม้เป็นผู้ดำเนินการ ได้แก่

5.1 โครงการพัฒนาตัวเหลือง

5.2 โครงการเลี้ยงผึ้ง

5.3 โครงการป่าไม้